

NOVA
UNIVERZA

DIGNITAS

Revija za človekove pravice

Slovenian journal of human rights

ISSN 1408-9653

Človekova pravica do varnosti skozi prizmo razvoja teorij varnostnih sistemov
Gregor Garb

Article information:

To cite this document:

Garb, G. (2018). Človekova pravica do varnosti skozi prizmo razvoja teorij varnostnih sistemov, Dignitas, št. 59/60, str. 365-386.

Permanent link to this document:

<https://doi.org/10.31601/dgnt/59/60-22>

Created on: 07. 12. 2018

To copy this document: publishing@nova-uni.si

For Authors:

Please visit <http://revije.nova-uni.si/> or contact Editors-in-Chief on publishing@nova-uni.si for more information.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© Nova univerza, 2018

NOVA
UNIVERZA

FAKULTETA ZA SLOVENSKE
IN MEDNARODNE ŠTUDIJE

NOVA
UNIVERZA

EVROPSKA PRAVNA
FAKULTETA

NOVA
UNIVERZA

FAKULTETA ZA DRŽAVNE
IN EVROPSKE ŠTUDIJE

Človekova pravica do varnosti skozi prizmo razvoja teorij varnostnih sistemov

Gregor Garb

POVZETEK

Človekove pravice zavzemajo v sodobnem političnem in pravnem mednarodnem prostoru pomembno mesto. Iz sprva omejenih zgolj na nacionalni prostor so se v zadnjih treh desetletjih v pomenskem smislu razširile in danes obsegajo regionalne in tudi mednarodne razsežnosti. Prav ta splošna dojemljivost in mednarodno pravna veljavnost sta omogočili, da človekove pravice utemeljujemo kot univerzalni civilizacijski standard, ki varuje posameznika pred samovoljnimi posegi države. Prav tako se je razširila tudi vsebina pravic, ki je iz prvotnih političnih in civilizacijskih dobila tudi ekonomske, socialne in kulturne razsežnosti.

Skozi prizmo teorij varnostnih sistemov lahko zasledimo dvojni odmik od državocentrične perspektive varnosti, na eni strani se soočamo z naddržavno varnostjo, medtem ko se na drugi pojavlja vedno večja težnja k zagotavljanju individualne (človekove) pravice do varnosti oziroma odmik h konceptom zagotavljanja varnosti posameznika. Varnost tako postaja temeljna državljanska pravica, ki zahteva od države sintezo širokega nabora državnih in družbenih politik, s tem pa je temeljna naloga sistema nacionalne varnosti v smislu zaščite pred zunanjimi in notranjimi grožnjami presežena.

Ključne besede: človekove pravice, svoboščine, pravno varstvo, varnost, teorije varnostnih sistemov

Human right to security through the prism of development theories of security systems

ABSTRACT

In contemporary political and legal international community human rights occupy very important site. At the beginning they were limited only to the national space, and were semantic expanded in the last three decades, but now include also regional and international dimensions. This general perception and international legal validity made it possible that we understand human rights as a universal standard of civilization, which protects the individual against arbitrary government intervention. The content of the rights were also expanded from the former political and civilizational into the economic, social and cultural dimensions.

Through the prism of security systems theories we can observe a double deviation from state-centric perspective of security. On the one side, we are confronted with transnational security, while on the other hand we have an increasing tendency to ensure individual (human) rights to security, and therefore a deviation to the concept of ensuring security of an individual. Security is becoming a fundamental civil right which requires from the State the synthesis of a wide range of national and social policies. This means, that the fundamental task of national security in terms of protecting individual against external and internal threats is exceeded.

Key words: human rights, freedom, legal protection, security, security systems theory

1. Uvod

Zgodovinski moment začetka pojmovanja in razumevanja posameznih človekovih pravic je težko določljiv.¹ V 18. stoletju je dozorelo prepričanje, da se človek rodi svoboden in da je država oziroma skupnost tista, ki človeka sili k določenemu obnašanju in

¹ Magna Charta oziroma Velika listina o svoboščinah iz leta 1215 sodi med prve, ki je priznavala določene pravice samo »svobodnjakom«, ki pa jih nikakor ne moremo primerjati z univerzalno veljavnimi človekovimi pravicami.

vedenju ter mu svobodo omejuje. V tem obdobju so namreč revolucionarji po vodstvom Locka in Rousseauja trdili, da so človekove pravice naravne, prirojene, neodtujljive in nezastarljive, dolžnost države pa je, da jih svečano razglasi in ustrezno zavaruje. Naravno stanje je stanje popolne svobode ljudi, da urejajo svoje ravnanje in razpolagajo s svojim premoženjem in svojo osebnostjo, kot se jim zdi primerno, upoštevajoč meje naravnih zakonitosti, ne da bi pri tem morali pridobiti dovoljenje oziroma bili odvisni od koga drugega.²

Do formalnega zapisa človekovih pravic v obliki deklaracij in pravic (kodifikacija) je naprej prišlo v Angliji, Franciji in Združenih državah Amerike. Odločilno vlogo je v procesu kodifikacije imela Virginijska deklaracija o pravicah,³ ki predstavlja vzorec za vse nadaljnje ameriške deklaracije in tudi za znamenito francosko deklaracijo. Omenjena Deklaracija o pravicah človeka in državljanca je leta 1789 postala del francoske ustave in predstavlja izrazit primer pravne uresničitve idej o človekovih pravicah na evropskih tleh. Pomembna pa je tudi zaradi ločitve pravic, in sicer med pravicami človeka⁴ in pravicami državljanca.⁵

Človekove pravice so bile v zgodnji fazi tolmačene zgolj kot politične in civilne/osebne pravice, ki so varovale posameznika pred samovoljo države in mu omogočale zgolj udeležbo v političnih zadevah. Z razvojem sveta in svetovljanske miselnosti pa se je dopolnjeval tudi seznam človekovih pravic. Pod vplivom socialistične ideologije v začetku 20. stoletja, ki se je zavzemala za socialno in ekonomsko enakost, so se postopoma konceptualizirale in kasneje tudi kodificirale ekonomske, socialne in kulturne pravice.

Človekove pravice so se vse bolj širile tudi na marginalizirane kategorije ljudi, kot so družine in otroci, ter narode in manjšine, vključno s koloniziranimi. Sprejete so bile številne deklaracije z omenjeno problematiko, vendar so veljale samo na območju države, ki je sprejela listino, poleg tega pa so bile sprejete človekove pravice pogosto grobo kršene oziroma so bili posamezniki brez ustrezne pravne zaščite. To je še posebej veljalo v totalitarnih in avtoritarnih političnih sistemih, kjer so bile ideje o človekovi ena-

²B. Kurež, J. Mekinc, A. Anžič, Človekove pravice v luči novih groženj varnosti, Teorija in praksa, let. 46, 5/2009, str. 702.

³Deklaracija, sprejeta leta 1776, predstavlja prvo opredelitev človekovih pravic v postavljenem ustavnem pravu.

⁴To so pravice, ki jih ima človek kot človek, torej gre za pravice človeka kot osebe.

⁵To so pravice, ki pripadajo človeku kot državljanu, ki jih z izgubo državljanstva tudi izgubi.

kopravnosti in osebni svobodi pogosto ignorirane oziroma so veljale zgolj za izbrane v političnem vrhu.

Prelomnica v pojmovanju in razumevanju človekovih pravic je predstavljala druga svetovna vojna. Do takrat je bilo namreč njihovo spoštovanje in razumevanje stvar posamezne države, po njej pa človekove pravice pridobijo mednarodne razsežnosti in postanejo del mednarodnega pravnega reda.

Kot pravi De Baets,⁶ je proces preoblikovanja človekovih pravic iz nacionalnega v mednarodni pravni red potekal skozi tri medsebojno povezljive faze:

- kodifikacija;
- ratifikacija oziroma sprejem pravic v pozitivno zakonodajo mednarodne skupnosti in držav članic;
- implementacija oziroma vzpostavitev mehanizmov za uresničevanje pravic v praksi in nadzor nad morebitnimi kršitvami že uzakonjenih pravic.

2. Sodobno razumevanje človekove pravice do varnosti

Prvi dokument, ki predstavlja pričetek kodifikacije človekovih pravic v mednarodnem pravnem redu, je Ustanovna listina Organizacije združenih narodov, kjer je v preambuli listine navedena odločenost v »ponovno utrditev vere v temeljne človekove pravice, v dostojanstvo in vrednost človeške osebnosti«. V nadaljevanju so v prvem členu listine navedeni cilji, kjer so poleg ostalih omenjeni tudi »mednarodno sodelovanje in v okviru tega tudi razvoj in spodbujanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse ljudi«. Podrobneje so obveznosti za doseganje omenjenega cilja določene v 55. in 56. členu, ki med drugim obsega zavzemanje za splošno in dejansko spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse ljudi ne glede na raso, spol, jezik ali vero in zavezo vseh članov OZN za uresničevanje teh ciljev.

Glede na splošno veljavno načelo mednarodnega prava, po katerem država omeji svojo suverenost na način, da prenese del suverenosti na mednarodno organizacijo, v tem primeru OZN, lahko trdimo, da se države članice s podpisom Ustanovne listine

⁶ A. De Baets, *Human rights and history*, v: N. J. Smelser, B. P. Baltes (ur.): *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*, Elsevier-Pergamon, Oxford, 2001, str. 7014.

obvezujejo, da so človekove pravice in temeljne svoboščine predmet mednarodnega pravnega reda, mednarodnopravne presoje in ne več v izključni pristojnosti nacionalne države.

Ključna in hkrati tudi najpomembnejša politična in pravna lista, ki je odločilno vplivala na vzpostavitev nadnacionalnega varstva človekovih pravic, pa je Splošna deklaracija o človekovih pravicah.⁷ V svoji preambuli naznanja, da »priznanje prirojenega človeškega dostojanstva vseh članov človeške družbe in njihovih enakih in neodtujljivih pravic predstavlja temelj svobode, pravičnosti in miru na svetu«, kar napotuje na razumevanje, da so univerzalne človekove pravice temelj mednarodnega miru. V nadaljevanju preambule je navedeno, da je »nujno potrebno, da se človekove pravice zavarujejo s pomočjo prava, da se človek ne bi bil v skrajni sili prisiljen zatekati k uporabi zoper tiranijo in nasilje«. Iz tega lahko zaključimo, da so človekove pravice del pravnega reda vsake države in hkrati tudi podlaga za mir v njej.⁸

Deklaracija tako predstavlja tudi merilo, po katerem se presoja uresničevanje človekovih pravic v različnih državah sveta. Hkrati predstavlja tudi izhodišče za sprejemanje univerzalnih in regionalnih aktov o človekovih pravicah.⁹

Naslednja dva dokumenta, ki sta pomembno vplivala na razvoj in razumevanje človekovih pravic, sta Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah¹⁰ ter Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah.¹¹ Pakta sta pomenila mejnik, ki je predstavljal najvišjo točko v procesu kodifikacije človekovih pravic v mednarodnem merilu.

V OZN so v okviru mednarodnega prava sprejeli oziroma vzpostavili tudi vrsto subjektov in mehanizmov, ki so prvenstveno odgovorni za nadzor implementacije človekovih pravic. Med njih

⁷ Sprejela jo je Generalna skupščina OZN leta 1948. V njej so očrtane osnovne človekove pravice. Deklaracija ni pravno zavezujoč dokument, kljub temu pa je osnova za vse mednarodnopravno zavezujoče instrumente o človekovih pravicah.

⁸ D. P. Forsythe, *Human rights and peace, international and national dimensions*, University of Nebraska Press, Lincoln and London, 1993, str. 1.

⁹ I. Kaučič, F. Grad, *Ustavna ureditev Slovenije*, GV založba, Ljubljana, 2003, str. 97.

¹⁰ Pakt je sprejela Generalna skupščina OZN leta 1966. Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah varuje temeljno pravico človeka do življenja in določa, da nihče ne sme biti žrtev mučenja, zasužnjenja, samovoljnih priporov, prisilnega dela ali da so mu odvzete temeljne svoboščine, kot so gibanje, izražanje in združevanje.

¹¹ Generalna skupščina OZN je Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah sprejela leta 1996, v veljavo pa je stopil leta 1976. Podobno kot Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah izhaja iz Univerzalne deklaracije o človekovih pravicah in njeno vsebino prevaja v pravno zavezujoče določbe. Pakt zavezuje države pogodbenice k zagotavljanju ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, ki predstavljajo t. i. drugo generacijo človekovih pravic.

uvrščamo Svet za človekove pravice, Urad visokega komisarja za človekove pravice, Meddržavno sodišče ..., pa tudi »subjekte, ki so ustanovljeni na podlagi pogodb«, med katere uvrščamo Odbor za človekove pravice, Odbor za ekonomske, socialne in kulturne pravice, Odbor za otrokove pravice, Odbor za odpravo rasne diskriminacije, razne komiteje in poročevalce na področju človekovih pravic ipd.

Primerljivo je urejeno področje človekovih pravic tudi v Evropski uniji (EU), katere članica je od leta 2004 tudi Republika Slovenija. Tudi tukaj lahko govorimo o dvojnem varovanju. To pomeni, da so na nacionalni ravni človekove pravice varovane na način, kot ga predpisuje pravni red vsake države članice posamezno, na ravni EU pa varovanje določa pravni red Unije. Temeljna dokumenta sta Listina Evropske unije o temeljnih pravicah¹² in Konvencija o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah,¹³ ki temelji na Splošni deklaraciji o človekovih pravicah. Na podlagi te konvencije je bilo s protokolom ustanovljeno Evropsko sodišče za človekove pravice. Za spoštovanje človekovih pravic pa je v okviru EU odgovoren evropski varuh človekovih pravic.

Listina Evropske unije o temeljnih pravicah v svojem 6. členu drugega poglavja določa, da ima vsakdo pravico do svobode in varnosti. Prav tako listina v svojem 53. členu določa raven varstva na način, da se nobena določba te listine ne sme razlagati kot omejevanje ali zoževanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki jih na njihovem področju uporabe priznavajo pravo Unije, mednarodno pravo in mednarodni sporazumi, katerih pogodbenica je Unija ali vse države članice, predvsem Evropska konvencija o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah ter ustave držav članic.

Ko danes govorimo o človekovih pravicah, imamo pred očmi tiste pravice, ki posamezniku pripadajo glede na njegov družbeni položaj tako rekoč vedno in povsod. »Človekove pravice lahko v splošnem definiramo kot tiste pravice, ki so prirojene naši naravi in brez katerih ne moremo živeti kot človeška bitja. Človekove pra-

¹²Listina je bila podpisana leta 2000, z začetkom veljavnosti Lizbonske pogodbe (podpisana leta 2007) pa bo listina postala pravno zavezujoča. Poleg listine so za področje človekovih pravic relevantne še Listina Evropske unije o temeljnih pravicah, Evropska socialna listina, Evropska konvencija o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (s protokoli), Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin in

Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih.

¹³Sprejeta leta 1950 s strani Sveta Evrope.

vice in temeljne svoboščine nam dovoljujejo, da v popolnosti razvijemo in uporabljamo naše človeške kvalitete, našo inteligenco, talente in vest ter da zadovoljimo naše duhovne in druge potrebe. Temeljijo na vse glasnejših zahtevah človeštva po življenju, v katerem se prirojenemu dostojanstvu in veljavi vsakega človeškega bitja podeli spoštovanje in zaščita.«¹⁴

Iz tega izhaja, da je funkcija temeljnih človekovih pravic¹⁵ razvoj, vzdrževanje in zagotavljanje vrednot družbene skupnosti in obramba pred samovoljnimi posegi države v avtonomno sfero posameznika.

Temeljne človekove pravice in svoboščine so v sodobnih demokratičnih državah določene že z osnovnim konstitutivnim državnim aktom – ustavo, ki vsebuje tudi določila o njihovem pravnem varstvu. Razvoj človekovih pravic je pripomogel k večjemu zavedanju družbe o pomenu pravic ne samo za posameznika, pač pa za celotno družbo ter njeno politično strukturo, odvisno od njene pravne in institucionalne ureditve tega področja. Stopnja zagotavljanja, spoštovanja in varovanja posameznih pravic posameznika vedno bolj vpliva na legitimnost političnega sistema države in hkrati posredno opredeljuje sistem družbenih vrednosti.¹⁶

Temeljne človekove pravice in svoboščine v ustavnopravni teoriji imenujemo tiste pravice, ki so urejene z ustavo in predstavljajo temelj pravne ureditve družbe in države. V današnjem času so človekove pravice temeljni sestavni del sleherne ustavne ureditve¹⁷ države, ki uveljavlja koncept sodobne demokracije. Kljub različnosti demokratičnih institucij, postopkov in procesov v sodobnih demokratičnih državah pa t. i. »klasične« človekove pravice predstavljajo temelj, ki je skupen in enotno razumljen v vseh demokracijah, ki jih kot takšne sodobni svet priznava in razume. Temeljne pravice človeka kot posameznika/individuuma so individualne pravice,

¹⁴ Človekove pravice in varstvo človekovih pravic v Sloveniji, Mladi za napredek Maribora 2009, 26. srečanje,

<http://www.ukm.uni-mb.si/UserFiles/658/File/lovekove%20pravice%20in%20varsvo%20lovekovih%20pravic%20v%20Sloveniji.pdf> (zadnjič obiskano: 16. 11. 2012).

¹⁵ V širšem pomenu med temeljne človekove pravice uvrščamo tudi temeljne svoboščine. Oba pojma se uporabljata v vseh temeljnih listinah o človekovih pravicah, pa vendar pravice izhajajo iz pojmovanja človeka kot subjekta upravljanja javnih zadev, medtem ko so se svoboščine razvile in uveljavile v procesu omejevanja samovolje države. Temeljne svoboščine hkrati pojmujejo tudi kot pravni status med državljanom in veljavnim pravnim redom, ki ga ustava priznava zoper posege države v njegove temeljne vrednote.

¹⁶ M. Cerar, O naravi človekovih pravic in dolžnosti, v: M. Pavčnik, A. Polajnar Pavčnik, D. Wedam Lukič (ur.): Temeljne pravice, Ljubljana, 1997, str. 57.

¹⁷ To ne velja za vse države. Človekove pravice, ki jih določa ustava, niso vse temeljne, nekatere pa tudi niso vse urejene z ustavo. Ponekod so pravice urejene z drugimi ustavnimi akti.

ki so kot osebne pravice neodtujljive in neprenosljive, v smislu pravne/ustavne ureditve in pravnega varstva pa jih uvrščamo med javnopravne pravice. Varstvo temeljnih družbenih vrednot, kot so nedotakljivost življenja, osebna svoboda in varnost, dostojanstvo, zasebnost in druge, predstavljajo predmet osebnostnih pravic, ki jih deklariramo za najstarejše in najpomembnejše.

Kot že omenjeno, so v sodobnih demokratičnih državah človekove pravice in svoboščine prebivalcem zagotovljene z najvišjim in najpomembnejšim pravnim aktom države, to je z ustavo. Tako je urejeno tudi v Republiki Sloveniji. Ustava Republike Slovenije človekovim pravicam in temeljnim svoboščinam namenja pomembno vlogo in jih uvršča v drugo in tretje poglavje.¹⁸ Za pravico do varnosti je ključnega pomena 34. člen ustave, ki določa, da ima vsakdo pravico do osebnega dostojanstva in varnosti.

3. Varnost skozi teorije varnostnih sistemov

Raznovrstnost procesov v sodobnem mednarodnem okolju in spremljajočih se učinkov, tudi varnostnih tveganj, ki jih prinašajo nagle spremembe v družbi, po drugi strani pa tudi nove priložnosti in izzivi so v znamenju nove, sodobne varnostne paradigme sprožili številne neustavljive procese znotraj obstoječih sistemov nacionalne varnosti, ki spreminjajo vlogo države pri zagotavljanju varnosti njenih državljanov oziroma prebivalcev. Posledično je današnje pojmovanje varnosti treba razumeti in preučevati večplastno in celovito, pri čemer se pomen in aktualnost posameznih segmentov varnosti skozi različna zgodovinska obdobja spreminja. Sodobna varnost vključuje različne vidike človekovega obstoja in delovanja v družbenem okolju kakor tudi vse ravni njegovega povezovanja ter oblike družbenega organiziranja znotraj in zunaj države. Sistemski pristop k celovitemu razumevanju varnosti se

¹⁸ Človekove pravice in temeljne svoboščine so v Ustavi Republike Slovenije opredeljene od 14. do 65. člena. V 15. členu je izrecno določeno, da se le-te uresničujejo neposredno na podlagi ustave. Zakon lahko predpiše načine uresničevanja pravic in svoboščin, vendar le, kadar tako določa ustava ali pa je to potrebno zaradi same narave pravic ali svoboščin. V istem členu je tudi določeno, da so pravice omejene le s pravicami drugih; sicer pa jih je dovoljeno omejevati samo, če to določa ustava. V okviru omejevanja pravic je pomemben tudi 16. člen ustave, ki dovoljuje začasno razveljavitev in omejitev pravic. Tako je nekatere pravice možno omejiti ali začasno razveljaviti, in sicer v vojni ali izrednem stanju, pri čemer omejitev oziroma razveljavitev velja le v obdobju trajanja razloga. Posebej je poudarjeno, da omejevalni ukrepi ne smejo biti takšni, da bi povzročili neenakopravnost na podlagi rase, narodne pripadnosti, spola, jezika, vere, rojstva, izobrazbe ali pri kateri koli drugi osebni okoliščini. V ustavi so določene tudi pravice, ki jih v nobenem primeru ni možno razveljaviti ali omejiti, kot so: nedotakljivost človekovega življenja, prepoved mučenja, varstvo človekove osebnosti in dostojanstva, domneva nedolžnosti, načelo zakonitosti, pravna jamstva v kazenskem postopku in svoboda vesti.

nanaša na posameznika kot individuuma, na družbo oziroma državo ter tudi na mednarodno okolje. Zagotavljanje varnosti enega nivoja je hkrati nujen pogoj za varnost drugega nivoja.

Poleg tega pa je treba obravnavo in razumevanje pojma varnosti razširiti tudi v smislu povezovanja, kot je nacionalno, regionalno, mednarodno in svetovno. O omenjenih oblikah družbene organiziranosti varnosti je govoril tudi Anžič.¹⁹

Preučevanje in razumevanje sodobne varnostne paradigme²⁰ je največkrat v znanstveni literaturi zastavljeno tako, da obravnava varnost na treh temeljnih konceptualnih ravneh, ki so med seboj tesno povezane: individualna varnost, nacionalna varnost in mednarodna varnost. Po Grizoldu²¹ imajo koncepti individualne in nacionalne varnosti izhodišče v virih ogrožanja na eni in v ogroženem subjektu na drugi strani, medtem ko grožnje mednarodni varnosti prihajajo od članic mednarodne skupnosti.

Varnost v svoji družbeni bistvenosti temelji samo na odnosu med posamezniki in njihovi percepciji ogroženosti oziroma predstavlja posledico in odgovor na konkreten vir ogroženosti. Viri ogrožanja posameznika ne izhajajo samo iz naravnega okolja, grožnje prihajajo tudi iz družbenega okolja in se lahko manifestirajo kot posamezniki, posamezni družbeni segmenti, organizacije ipd. in kot takšni vplivajo na človekovo duhovno in fizično dostojanstvo, ogrožajo pa lahko tudi sredstva, s katerimi posameznik posredno ali neposredno zadovoljuje svoje fiziološke in druge potrebe. Črnčec²² je poudaril, da varnost posega na vsa področja človekovega delovanja, pojavlja se v vseh njegovih dejavnostih in bi jo kakršno koli uvrščanje v javni ali zasebni sektor po nepotrebem omejevalo.

Varnost je torej objektivni temelj, na podlagi katerega je možen celostni in trajni razvoj posameznika in njegovih vrednot, družbene skupnosti, države in ne nazadnje globalnega sveta. Zadovoljevanje potrebe po varnosti zagotavlja in omogoča posameznikov kakovostni razvoj in navsezadnje tudi obstoj. Glede na znano dejstvo, da absolutne varnosti²³ ni, lahko trdim, da je tudi individual-

¹⁹ A. Anžič, Varnostni sistem Republike Slovenije, Uradni list RS, Ljubljana, 1997, str. 35.

²⁰ Vzorec, primer (SSKJ).

²¹ A. Grizold, Varnostna paradigma v mednarodnih odnosih: uvodna študija, v: E. Luard (ur.): Človek, država in vojna, FDV, Ljubljana, 2001, str. 83–84.

²² D. Črnčec, Obveščevalna dejavnost v informacijski dobi, Defensor, Ljubljana, 2009, str. 25.

²³ Teoretično je varnost lahko absolutna, kar bi v realnem življenju pomenilo popolno svobodo pred vsemi viri ogrožanja oziroma popolno varnost.

na varnost vedno relativna prav zaradi svoje odvisnosti od potreb in pričakovanj drugih posameznikov, članov sodobne družbene skupnosti, ki lahko prispevajo ali pa ogrožajo varnost ostalih v sobivanju.

Na področju preučevanja varnosti²⁴ je imela disciplina mednarodnih odnosov v raziskovalnem smislu dolgo časa monopol, zato se je tudi uporaba pojma varnost nanašala predvsem na državo oziroma njeno delovanje in odnose v mednarodni skupnosti.²⁵ Spremembe v pojmovanju varnosti so posledica spremenjenih (novih, sodobnih) virov ogrožanja kakor tudi novih akterjev v zagotavljanju varnosti, na spremembe pa je v enaki meri vplivala tudi percepcija dejanskih virov ogrožanja. Obravnavanje varnosti so po Waltu²⁶ (1998) vse skozi determinirali trije ključni teoretični pristopi: realizem, liberalizem in konstruktivizem.²⁷ Predvsem na podlagi zadnjih dveh teoretičnih izhodišč se je varnost pričela obravnavati v vse širšem družbenem kontekstu, hkrati pa so se med referenčne objekte uvrstile tudi nedržavne družbene entite. Omenjena širitev in razvoj obravnavanja varnosti predstavlja enega od bistvenih korakov pri preučevanju aktualnih družbenih sprememb, odnosov in procesov.

3.1. Realizem

V prvi polovici 20. stoletja je v mednarodnih odnosih prevladoval konfliktni model zagotavljanja varnosti, katerega izhodišče je bilo, da se varnost, za katero države nenehno tekmujejo, zagotavlja izključno z uporabo vojaške sile. Model, po katerem je zagotavljanje lastne varnosti pogojeno z ogrožanjem varnosti druge države, izhaja iz realistične teorije mednarodnih odnosov. Realizem je tipična racionalistično-materialistično teorija, ki temelji na poziti-

²⁴ Izhajajoč iz tega je bilo preučevanje varnosti samo izvedena teorija, sicer neločljivo povezana s preučevanjem mednarodnih odnosov.

²⁵ B. Mller, National, social and human security: discussion-case study of the Israel-Palestine conflict, v: H. G. Brauch, A. Marquina, M. Salim El-Sayed, P. H. Liotta, P. Rogers (ur.): Security and the environment in the Mediterranean: conceptualising security and environmental conflicts, Springer, Berlin, 2003.

²⁶ M. S. Walt, International relations: one world, many theories, Foreign Policy, 1998, vol. 110 (Spring), str. 34.

²⁷ Za prva dva pristopa je značilno preučevanje obstoječega stanja in ohranjanje trenutnega sistema. V virih je možno zaslediti, da se ponekod namesto konstruktivizma pojavlja termin radikalizem, ki pa se v svojem vsebinskem in ideološkem izhodišču znatno razlikuje od prvih dveh. Zato bom v nadaljevanju uporabljal konstruktivizem. Znotraj radikalizma se pojavlja tudi klasični marksizem, ki pa je z zatonom socializma in na njem temelječih družbenopolitičnih sistemov postal praktično nepomemben. S Lamy, Sodobni večinski pristopi: neorealizem in neliberalizem, v: J Baylis, S. Smith (ur.): Globalizacija svetovne politike, FDV, Ljubljana, 2007, str. 285.

vizmu in na področju mednarodnih odnosov in varnosti postavlja v ospredje državo kot edinega pravega mednarodnega akterja.²⁸ Tovrstno obliko politike, ki se posledično ukvarja tudi z varnostjo države, lahko poimenujemo politika moči in varnosti.

Realizem se centralistično osredotoča na blaginjo države in ogrožanje njene varnosti vidi v prisotnosti drugih držav v mednarodni skupnosti. Upoštevajoč, da je osrednji cilj preživetje nacionalne države v sovražnem mednarodnem okolju, predstavlja glavno premiso realizma pridobivanje moči, predvsem vojaške, saj je edino država njen legitimni in monopolni uporabnik. Maksimiranje moči²⁹ predstavlja enega od bistvenih izhodišč realizma, ki izhaja iz dejstva, da so materialni in nematerialni viri v mednarodnem okolju omejeni. Tudi varnost, ki temelji na ozemlju in drugih dejavnikih, je omejen vir, zato ga nobena država ne more v celoti in v enaki meri uživati oziroma izkoriščati. V jedru teorije je domneva, da obstaja mednarodna hierarhija, v kateri so države razvrščene glede na njihovo vojaško moč in ekonomsko zmogljivost.³⁰ Iz tega izhaja, da več moči pomeni višjo stopnjo varnosti.³¹ Skladno s tem razmišljanjem države povečujejo svojo vojaško moč, da bi dosegle ravnotežje moči, ki predstavlja temelj in garancijo stabilnosti, zavarovale ozemeljsko celovitost in institucionalno integriteto ter tako dosegle želeno stopnjo varnosti.³²

Drugo načelo realizma je že omenjeno ravnotežje moči, ki ga države ustvarjajo tudi tako, da se povezujejo v fleksibilna zaveznitva, katerih rezultat sta stabilnost in red, s katerimi lažje zagotavljajo lastne nacionalne interese. Glavno vodilo sklepanja zavezništev so izključno nacionalni interesi in nikakor ne mednarodno pravo ali mednarodne institucije.³³

Realizem predstavlja teorijo z zelo dolgo tradicijo, še zdaleč pa ne gre za enotno teorijo. Dunne in Schmid³⁴ ga v osnovi delita na

²⁸ S. Peou, Realism and constructivism in Southeast Asian security studies today: a review essay, *The Pacific Review*, Oxford, 2002, vol. 15(1), str. 123.

²⁹ Moč države sestavljajo geografske značilnosti države, naravna bogastva, industrijska zmogljivost, vojaška pripravljenost, prebivalstvo, nacionalni značaj, morala in kvaliteta delovanja vlade. Skupaj sestavljajo potencial moči kot grobe ocene materialnih in človeških virov.

³⁰ U. Svete, *Varnost v informacijski dobi*, FDV, Ljubljana, 2005, str. 35.

³¹ Varnost se zagotavlja v okviru militarističnih idej in vojaške nadmoči nad drugimi državami.

³² B. Miller, National, social and human security: discussion-case study of the Israel-Palestine conflict, v: H. G. Brauch, A. Marquina, M. Salim El-Sayed, P. H. Liotta, P. Rogers (ur.): *Security and the environment in the Mediterranean: conceptualising security and environmental conflicts*, Springer, Berlin, 2003, str. 277.

³³ G. Evans, J. Newnham, *The Penguin dictionary of international relations*, The Penguin Books, London, 1988, str. 466.

³⁴ T. Dunne, B. C. Schmid, *Realizem*, v: J. Baylis, S. Smith (ur.): *Globalizacija svetovne politike*, FDV, Ljubljana, 2007, str. 211–212.

klasični realizem³⁵ in neorealizem³⁶ (strukturni realizem).

Obravnavanje načina delovanja držav v mednarodnem okolju predstavlja enega od pomembnejših razlogov za delitev. Stališče klasičnih realistov je, da države v svoji težnji k dominantnosti nad drugimi delujejo skladno s človeško naravo,³⁷ kar neizogibno vodi v vojaški spopad. Neorealisti pa tovrstno povezovanje zavračajo ter se osredotočajo predvsem na delovanje mednarodnega sistema, ki ga sestavljajo velike sile, katerih cilj je preživetje. Osrednja značilnost mednarodnega sistema³⁸ je, kot pravijo neorealisti, razporeditev moči, v kateri države težijo k svojemu obstoju kot minimalnemu cilju, medtem ko maksimalni cilj predstavlja dominacija nad drugimi. Glede na to, da je v mednarodni skupnosti anarhija oziroma ni politične avtoritete oziroma mednarodne oblasti, vsaka država kot suverena politična entiteta poskuša preživeti na svojstven način.

Posledica želje po preživetju in ohranjanju suverenosti je razvijanje ofenzivnih vojaških zmogljivosti, s čimer ogrožajo druge države. Šibkejše države se zato zatekajo k vzpostavljanju ravnotežja moči in ne k sklepanju zavezništev z močnejšimi državami. Vzroke gre iskati v strukturi mednarodnega sistema, ki države sili v njihovo tekmovalnost za večjo moč, vendar ne v smislu njeneega maksimiranja. Medtem ko Morgenthau prisega na multipolarni sistem ravnotežja moči, pa je Waltz prepričan v uspešnost bipolarnosti kot največjega garanta stabilnosti sistema ravnotežja moči.³⁹

Dunne in Schmid⁴⁰ pojem neorealizem enačita s pojmom strukturni realizem⁴¹ in ga v nadaljevanju delita na ofenzivni⁴² in defenzivni realizem.⁴³

³⁵ Ključni predstavniki so Morgenthau, Wright, Niebuhr, Schwarzenberger in Schuman.

³⁶ Ključna predstavnika sta Waltz in Gilpin.

³⁷ Tekmovalnost, strah in vojna so temeljne značilnosti mednarodne politike, ki jih je možno povezati in razložiti s človeško naravo.

³⁸ Države si zagotavljajo svojo varnost s krepitvijo svojih notranjepolitičnih, vojaških in gospodarskih zmogljivosti in s povezovanjem z drugimi državami v mednarodni skupnosti.

³⁹ S. Guzzini, *Realism at war: Robert Gilpin's political economy of hegemonic war as a critique of Waltz's neorealism*, Peace Research Institute, Copenhagen, 2002, str. 3–4, 19, <http://www.copri.dk/publications/Wp/WP%202002/11-2002.pdf> (zadnjič obiskano: 18. 11. 2012).

⁴⁰ T. Dunne, B. C. Schmid, *Realizem*, v: J. Baylis, S. Smith (ur.): *Globalizacija svetovne politike*, FDV, Ljubljana, 2007, str. 210.

⁴¹ Za preučevanje mednarodne politike je treba poleg preučevanja delovalcev, torej držav, in njihovega delovanja znotraj sistema preučevati tudi strukturo oziroma razporeditev, funkcionalnost in porazdelitev zmogljivosti njenih delov, ki jo določata anarhičnost mednarodnega sistema in razporeditev zmogljivosti po državah (S. Steven, *Sodobni večinski pristopi: neorealizem in neliberalizem*, v: J. Baylis, S. Smith (ur.): *Globalizacija svetovne politike*, FDV, Ljubljana, 2007, str. 267).

⁴² Ključni predstavnik je Mearsheimer.

⁴³ Ključna predstavnika sta Jervis in Snyder.

Ofenzivni realizem poudarja pomembnost relativne moči, kjer državam ni treba v nedogled povečevati svoje vojaške moči, ampak je dovolj, da jo imajo več kot potencialne sovražne države. Prav anarhizem mednarodnega okolja je tisti, ki vse države vzpodbuja k povečevanju relativne moči, saj je nemogoče predvideti, kdaj se bo pojavila država, ki bo želela porušiti obstoječe ravnotežje moči. Prizadevanje za zagotavljanje varnosti (ang. security competition), kot pravi Walt,⁴⁴ predstavlja igro ničelne vsote, oziroma če je neka država bolj varna, se pri drugih njihova varnost relativno zmanjša.

Predstavniki defenzivnega realizma so mnenja, da imajo države malo interesa za vojaški spopad in ekspanzijo. Izhajajo namreč iz ugotovitve, da so stroški kopičenja vojaških zmogljivosti in vojn kot posledica sledenja interesov absolutno preveliki glede na pridobljene koristi, ki jih prinaša vojna. Prav tako menijo, da so vojne posledica iracionalnega in destruktivnega zaznavanja ogrožanja strani drugih držav ter prevelikega zaupanja notranje javnosti v učinkovitost vojaških zmogljivosti kot mehanizma zagotavljanja varnosti.

Ključne značilnosti realističnega pristopa lahko strnem takole: varnost je cilj, moč države pa mehanizem za doseganje tega cilja. Pri tovrstnem državocentričnem pogledu imajo države nadvlado nad drugimi akterji, zato je temeljni interes (politična in vojaška) moč države ali zveze držav. Na realizmu temelječa teorija oziroma politika moči predstavlja osrednji del kompetitivnega modela varnosti, katerega primarni referenčni objekt so države, ki si v medsebojnem tekmovanju poskušajo zagotoviti čim višjo raven varnosti. Nevojaški in nedržavni viri ogrožanja so pri takšni vojaško-politični razpravi o varnosti popolnoma zapostavljeni.

3.2. Liberalizem

Protiutež dolgo časa prevladujoči realistični varnostni paradigmi predstavlja liberalizem⁴⁵ ali, kot pravi Malešič,⁴⁶ politika soodvisnosti in transnacionalnih odnosov, za katero je značilno, da ima država še vedno osrednjo vlogo,⁴⁷ vendar se le-ta spre-

⁴⁴ M. S. Walt, *International relations: one world, many theories*, Foreign Policy, 1998, vol. 110 (Spring), str. 32.

⁴⁵ Ključni predstavniki so Doyle, Koehane in Fukuyama.

⁴⁶ V: K. Grošelj, *Slovenija v svetu mirovnih operacij*, FDV, Ljubljana, 2007, str. 28.

⁴⁷ Pojavljajo se tudi ideje o nadnacionalni organizaciji kot nadomestilu sistema velikih sil.

minja. Tudi liberalizem, tako kot realizem, sodi v tradicionalno teorijo preučevanja varnosti. Države postajajo zaradi vse širšega področja delovanja vse bolj omejene v doseganju zastavljenih ciljev in v mnogih primerih ne morejo več v celoti uresničevati zahtev po nadzoru ozemlja in suverenosti navzven. Moč in hierarhičnost v mednarodni skupnosti izgubljata veljavo, saj postaja očitno, da so države lahko močne in superiorne na enem področju, na drugem ali drugih pa so zelo šibke. V ospredju se vedno bolj pojavlja odvisnost od drugih držav in drugih akterjev, tudi nedežavnih,⁴⁸ v mednarodni skupnosti. Raznolikost in številčnost akterjev vodita k množičnosti koalicij in ravnotežij moči, zato predstavniki liberalizma težijo k vzpostavitvi sistema standardov in predpisov, ki bo določal prioritete, omejitve, obveznosti in odgovornosti v mednarodnih odnosih. Za razliko od realizma je glavno vodilo liberalizma pri zagotavljanju varnosti sodelovanje, oziroma govorimo o kooperativnem modelu varnosti.

Podobno kot realizem tudi liberalizem nima enotne smeri. Ekonomska smer poudarja, da gospodarska soodvisnost držav lete odvrča od uporabe sile zoper druge države, saj bi uporaba vojaških zmogljivosti resno ogrozila blagostanje in interese držav, vpletenih v spopad. Širjenje tržnega gospodarstva, ekonomska soodvisnost in višina stroškov prekinitve tovrstnega sodelovanja so ključni pri preprečevanju spopadov.

Za razliko od ekonomske odvisnosti kot dejavnika miru pa demokratična smer v ospredje postavlja demokratično politično ureditev.⁴⁹ Konec hladne vojne in povečevanje števila držav z demokratično politično ureditvijo, t. i. val demokracije, je ponovno vzpodbudil razmišljanja o teoriji demokratičnega miru (ang. democratic peace theory), po katerem se demokratične države kljub sodelovanju v vojnah le redkokdaj spopadejo med seboj. Zato naj bi bilo v tistem obdobju pomembno globalno širjenje principov liberalnodemokratičnih držav za zagotovitev trajnega miru

⁴⁸ Podnacionalni, nadnacionalni in čeznacionalni akterji, ki delujejo preko, mimo ali celo zunaj državnih okvirjev. Posledično postajajo odnosi v mednarodni skupnosti rezultat kompleksnega političnega in organizacijskega procesa v državah in zunaj njih. Podnacionalni akterji, ki v svojem bistvu izhajajo iz ene države, lahko pomembno vplivajo na odnos te države do drugih držav. Nادنacionalni akterji lahko pomembno vplivajo na zmanjšanje državne suverenosti. Primer čeznacionalnega akterja pa so multinacionalne korporacije, ki prav tako delujejo preko ali mimo.

⁴⁹ Predsednik ZDA W. Wilson je bil eden od ključnih zagovornikov Kantove ideje demokratičnega miru, iz katere izhaja teza, da so demokratične države bolj miroljubne kot avtoritarne države.

in varnosti.⁵⁰ To naj bi bila, kot pravi Walt,⁵¹ posledica liberalnih vrednot (kompromis, pogajanja, spoštovanje človekovih pravic in svoboščin, spoštovanje prava in pravne države, mednarodno sodelovanje, ekonomska svoboda itd.), ki preprečujejo uporabo sile zoper države z enako oziroma podobno politično ureditvijo in vrednotami. V neposredni povezavi s teorijo demokratičnega miru je tudi ideja sistema kolektivne varnosti,⁵² v katerem naj bi se državni voditelji zavzemali za zaščito pred zunanjo agresijo katere koli druge države in zavračali vojno kot državniški instrument.

Tretja, novejša smer oziroma strukturni liberalizem izhaja s stališča, da je trajno sodelovanje držav v mednarodnih organizacijah ključno v preprečevanju sebičnega ravnanja držav, ki bi se na takšen način odrekle takojšnjih dobičkov v korist večjih prihodkov, ki izhajajo iz mednarodnega sodelovanja.

Enega od temeljev obstoja mednarodnih institucij v neoliberalnem institucionalizmu kot pomembnem delu državcentričnega liberalizma⁵³ gre iskati tudi v njihovem zagotavljanju informacij, ki pomagajo državam premostiti zaznavanje sovražnih namer drugih držav skladno z najslabšim možnim scenarijem. Prednosti sodelovanja v mednarodnih institucijah po Alamirju povzema Svete,⁵⁴ ki navaja:

- institucije so arene za izvajanje moči in uresničevanje nacionalnih interesov;
- povečanje števila interakcij med državami omogoča pogajanja, povezljivost na različnih področjih in krepi zaupanje med njimi;
- povečuje se informacijska nepropustnost in transparentnost kot osnova za vzpostavitev zaupanja med državami;

⁵⁰ Pri demokratičnem miru gre za teoretično legitimiziranje novega mednarodnega intervencionizma. Tovrstno razmišljanje je prisotno v večini držav zahodnega tipa, še posebej v Združenih državah Amerike. Koncept izvažanja demokracije je bil prevladujoč koncept znotraj nacionalnovarnostne politike v času Clintonovega predsedovanja. Nemalo avtorjev je tudi mnenja, da je glavni varnostni problem sodobnega sveta prav konflikt med sekularno demokratizacijo v liberalno demokratičnih državah, ki jo njeni zagovorniki ekspanzionistično širijo kot pogoj za vzpostavitev demokratičnega miru, ter islamizacijo sveta. Konflikt teh dveh paradigem je po njihovem mnenju tudi eden od pomembnejših vzrokov za islamski terorizem (T. Bassam, v: U. Svete, Varnost v informacijski dobi, FDV, Ljubljana, 2005, str. 40).

⁵¹ M. S. Walt, *International relations: one world, many theories*, Foreign Policy, 1998, vol. 110 (Spring), str. 39.

⁵² Roberts in Kingsbury (v: Dunne 2007, str. 244) pravita, da gre pri sistemu kolektivne varnosti za ureditev, v kateri vsaka država, ki je del sistema, sprejema dejstvo, da je varnost ene države stvar vseh držav in da se je dolžna odzvati k izvajanju kolektivnih ukrepov v primeru agresije. Kolektivna varnost se je prvič institucionalizirala v Društvu narodov leta 1919 in kasneje v Organizaciji združenih narodov leta 1945.

⁵³ J. M. Hobson, *The »second state debate« in international relations: theory turned upside-down*, Review of International Studies, 2001, vol. 27(3), str. 405.

⁵⁴ U. Svete, *Varnost v informacijski dobi*, FDV, Ljubljana, 2005, str. 39.

– znižanje stroškov za bilateralne in multilateralne dogovore in povečevanje učinkovitosti mednarodnega sodelovanja.

Pri liberalnem pristopu ostaja državocentričnost še vedno v centru mednarodnih odnosov in varnosti. Vse vidnejšo vlogo dobivajo tudi nedežavni akterji in povečuje se potreba po sodelovanju v mednarodnih institucijah. Globalizacijski procesi v gospodarstvu, vzpon transnacionalnih mrežnih in drugih nevladnih organizacij ter informacijska revolucija spodkopavajo moč in vpliv države, posledično se vojaško-politično obravnavanje in razumevanje varnosti preusmerja na zagotavljanje ekonomske in socialne blaginje. Vpliv liberalizma in njegovih smeri je še posebej prepoznan po koncu hladne vojne, ko se na kriznih območjih poskuša vzpostaviti trajni mir in stabilnost z vzpostavitvijo demokratične družbenopolitične ureditve.

3.3. Konstruktivizem

Konstruktivizem⁵⁵ predstavlja teoretski pristop, ki je nastal in dosegel vzpon v Združenih državah Amerike v zadnjem desetletju 20. stoletja kot odgovor na prevladujoči realizem in institucionalizem. Dogodki v tistem obdobju so namreč povzročili ponovno razpravo znotraj držav glede njihovih interesov in mednarodne ureditve oziroma mednarodnega reda. Najbolj adekvaten pristop k razumevanju razpada stare in nastanka nove svetovne ureditve je bil konstruktivizem.⁵⁶

Konstruktivizem po mnenju Ulusoya⁵⁷ temelji na naslednjih ključnih prvinah:

– Temeljne strukture mednarodne politike in odnosov so bolj družbene kot pa materialne, to pa omogoča državam razumevanje njihovih interesov, ki so posledica interakcij držav z njihovim okoljem.

– Omenjene strukture s svojimi normami in vrednotami oblikujejo, poleg vedenja, tudi identiteto in interese referenčnega objekta.

– Med strukturami kot rezultati družbene prakse in identiteta-

⁵⁵ Ključna predstavnik sta Adler in Barnett.

⁵⁶ M. Barnett, Družbeni konstruktivizem, v: J. Baylis, S. Smith (ur.): Globalizacija svetovne politike, FDV, Ljubljana, 2007, str. 330.

⁵⁷ H. Ulusoy, Revisiting security communities after cold war: the constructivist perspective. 2003, str. 171,

<http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume8/September-November2003/HasanUlusoy6Kasim2003.pdf> (zadnjič obiskano: 17. 11. 2012).

mi akterjev vlada interaktiven odnos. Družbeno okolje oblikuje akterje, ideje in norme pa določajo njihov odnos do družbenega okolja.

– Svet oblikujejo znanje in materialni dejavniki, kar pomeni, da je družbeno konstruiran.

– V pristopu obstaja več smeri: modernistična in postmodernistična, problemska in kritična oziroma konvencionalna in kritična.

– Predstavlja most med tradicionalno problemskim in kritičnim pristopom.

Temeljno vprašanje konstruktivizma je torej ozko povezano z vprašanjem, kako nacionalne države kot primarni akter oblikujejo in sprejemajo lastno identiteto, ki jo določa zgodovinski, kulturni, socialni in politični kontekst, ter interese, ki so določeni z zunanjimi dejavniki oziroma kulturno-institucionalnimi normami.⁵⁸

V nasprotju z realizmom se konstruktivizem v okviru mednarodnih odnosov ukvarja z mednarodnim sistemom kot družbenim prostorom, glavno vodilo pa sta identiteta in interesi. Identiteta je torej osrednji element teorije in pomeni definiranje posameznika ali družbene skupnosti na način, da se razlikuje od ostalih. Zato politične identitete,⁵⁹ ki so prav tako družbeno konstruirane, definirajo odnose med državami in posledično vplivajo na dojetje drugih držav v smislu prijateljstva in zavezništva.⁶⁰

McDonald⁶¹ norme definira kot skupno prepričanje o legitimnem ravnanju akterjev z določenimi identitetami, kar je najpogosteje povezano z idejami o ustreznosti obnašanja in ravnanja države kot vodilne članice, poleg ostalih akterjev, v mednarodni skupnosti. Ideje in norme pa ne delujejo le regulativno, ampak tudi konstitutivno, zato izhajajoča normativna struktura oblikuje

⁵⁸ Kolodziej, v: U. Svete, *Varnost v informacijski dobi*, FDV, Ljubljana, 2005, str. 41.

⁵⁹ Glede na različne smeri znotraj konstruktivizma je lahko nacionalna identiteta, ki določa ravnanje države, relativno stabilna in nespremenljiva, lahko pa se nacionalna identiteta oblikuje v določenem kontekstu in je kot taka nestabilna in stalno se spreminjajoča (M. McDonald, *Constructivism*, v: P. D. Williams (ur.): *Security studies: an introduction*, Routledge, New York, 2008, str. 62).

⁶⁰ Primer zavezništva je Nato, ki je bil ustanovljen zaradi skupnih identitet izbranih zahodnoevropskih in severnoameriških držav in posledično zaradi groženj, ki so zaznamovale tisto obdobje. Prav skupne identitete in interesi so pripomogli Natu k njegovemu obstoju in transformaciji ter celo širjenju po koncu hladne vojne in zmanjšanju napetosti med zahodnim in vzhodnim blokom. Sledilo je seveda redefiniranje njegove vloge in poslanstva v mednarodni skupnosti. Zveza Nato je ravno tista, ki vse bolj izpostavlja skupne kulturne in civilizacijske točke držav članic in vse manj poudarja, da je organizacija kolektivne obrambe. Prav sklicevanje na kulturno-institucionalne norme zvezi Nato omogoča nadaljnje širjenje in njegovo preoblikovanje v sistem regionalne oziroma kolektivne varnosti.

⁶¹ M. McDonald, *Constructivism*, v: P. D. Williams (ur.): *Security studies: an introduction*, Routledge, New York, 2008, str. 63.

identiteto in interese akterjev, hkrati pa oblikovanje identitet določa uporabo norm, ki posledično vplivajo na obojestransko delovanje.

Konstruktivizem upošteva tudi pomen kulture, idej, ideologije ter socializacije in predpostavlja, da sta tako mednarodni sistem kakor tudi mednarodna anarhija družbeno določena na temelju ideologij, zgodovine in socializacije.⁶² Iz teze o družbeni konstrukciji realnosti, ki jo poudarja Brglez,⁶³ izhaja tudi osrednja teza konstruktivističnega pristopa preučevanja mednarodne varnosti, torej da je tudi varnost družbeni konstrukt. Varnostna skupnost predstavlja specifično družbeno strukturo, sestavljeno iz skupnega znanja in zavedanja, v kateri akterji drug drugemu zaupajo, da bodo na vse izzive odgovorili na miren način. Varnost torej predstavlja osrednji poligon pogajanj in konsenza, na katerem različni akterji tekmujejo v definiranju identitet in vrednot določene družbene skupnosti, ki jo zastopajo, z namenom vzpostavitve politične akcije. Po njihovem mnenju tudi nacionalni interesi ne obstajajo, ampak gre zgolj za interese, ki so jih konstruirale izključno politične elite in jih z uporabo jezika in simbolov preoblikovale v uradno politiko države. Zato so, kot pravi McDonald,⁶⁴ identitete in vrednote akterjev osrednja točka preučevanja varnosti, ki v konstruktivizmu nima enotne definicije, temveč se konstruira in posledično zagotavlja skozi proces desekuritizacije.⁶⁵

Tako kot realizem in liberalizem tudi konstruktivizem nima enotne smeri. Ulusoy⁶⁶ ga deli na dve pojavnosti, ki pa sta v osnovi različno pojmovani in segata na različne nivoje: modernistični in postmodernistični, problemski in kritični oziroma konvencionalni in kritični. Hobson⁶⁷ pa ga deli na državocentrični konstruktivizem in konstruktivizem, usmerjen na mednarodno skupnost.

Ne glede na različne smeri konstruktivizma in njegove delitve so si teoretiki enotni, da so ključnega pomena identitete, norme in

⁶² S. Peou, *Realism and constructivism in Southeast Asian security studies today: a review essay*, *The Pacific Review*, Oxford, 2002, vol. 15(1), str. 123.

⁶³ V. V. Odar, *Mednarodna varnost in sodobno pomorsko piratstvo*, Magistrsko delo, FDV, Ljubljana, 2010, str. 36.

⁶⁴ M. McDonald, *Constructivism*, v: P. D. Williams (ur.): *Security studies: an introduction*, Routledge, New York, 2008, str. 67.

⁶⁵ U. Svete, *Varnost v informacijski dobi*, FDV, Ljubljana, 2005, str. 73.

⁶⁶ H. Ulusoy, *Revisiting security communities after cold war: the constructivist perspective*. 2003, str. 169, <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume8/September-November2003/HasanUlusoy6Kasim2003.pdf> (zadnjič obiskano: 17. 11. 2012).

⁶⁷ M. J. Hobson, *The »second state debate« in international relations: theory turned upside-down*, *Review of International Studies*, 2001, vol. 27(3), str. 410.

skupno znanje. V mednarodni politiki in odnosih znotraj mednarodne skupnosti, ki je družbeni konstrukt, utemeljen na zgodovini, ideologiji in socializaciji, imajo glavno vlogo voditelji oziroma politične elite, ki na podlagi skupnih znanj določajo interese države. Po mnenju teoretikov interesi niso določeni od zunaj, ampak so posledica interakcij države z okoljem, v katerem se nahaja. Glavno vlogo pri njihovem definiranju imajo vrednote in norme, ki konstituirajo akterjevo vlogo. Konstruktivistični pristop je pridobil na veljavi, še posebej po koncu hladne vojne, ko je omogočil nadgradnjo razumevanja identitet in meril ter predpisov v mednarodnih odnosih.

Kot lahko zaključimo, je osnova za preučevanje človekove pravice do varnosti, torej skrbi za varnost posameznika, način njegove obravnave v družbeni skupnosti. Prvi način obravnava posameznika kot osebo s pravicami in svoboščinami. Drugi način preučuje človekovo pravico do varnosti skozi umeščanje posameznika kot državljana, medtem ko tretji način obravnave človekove pravice do varnosti postavlja posameznika kot referenčni objekt.

4. Sklepne misli

Spremembe v pojmovanju varnosti so posledica spremenjenih (novih, sodobnih) virov ogrožanja kakor tudi novih akterjev v zagotavljanju varnosti, na spremembe pa je v enaki meri vplivala tudi percepcija dejanskih virov ogrožanja in tveganja. Obravnavanje varnosti so vse skozi determinirali trije ključni teoretični pristopi: realizem, liberalizem in konstruktivizem. Predvsem na podlagi zadnjih dveh teoretičnih izhodišč se je varnost pričela obravnavati v vse širšem družbenem kontekstu, hkrati pa so se med referenčne objekte uvrstile tudi nedržavne družbene entitete. Omenjena širitev in razvoj obravnavanja varnosti predstavlja enega od bistvenih korakov pri preučevanju aktualnih družbenih sprememb, odnosov in procesov ter človekovih pravic.

Teorije varnostnih sistemov obravnavajo posameznika in njegovo pravico do varnosti različno. Dejstvo je, da ima vsaka teorija svojstven način in pristop, zato ne moremo govoriti o celovitem in enotnem pristopu, ki je nad posameznimi teorijami. Nedvomno pa je, da v iskanju celovitosti vsaka teorija prispeva svoje ideje in razmišljanja. Realizem in neorealizem kot državocentrična pristopa se ukvarjata z vprašanjem vpliva hegemonске moči države v

odnosu do posameznika in njegovih pravic, kakor tudi z odnosom med orodji nacionalne varnosti in sredstvi, ki so potrebna za zagotavljanje pravice do varnosti posameznika. Načine zagotavljanja in spoštovanja človekove pravice do varnosti preko medsebojne odvisnosti, demokratičnih sprememb v družbeni skupnosti in mednarodnih institucij zagovarjata liberalizem in institucionalizem. Kritična teorija prispeva zavedanje o tem, da tudi države ogrožajo človekovo pravico do varnosti ter vlogo globalizirane družbe pri njeni promociji, medtem ko konstruktivizem prispeva zavedanje o človekovi pravici do varnosti skozi norme, identitete in skupno znanje ter vrednote, ki veljajo v mednarodni skupnosti.

Tudi zaradi mednarodne veljave in prepoznavnosti so bile na tej ravni konvencije ter deklaracije o človekovih pravicah in svoboščinah napisane in sprejete izključno z namenom pravnega varstva in zagotavljanja minimalnih pravic vsem ljudem. Na ta način naj bi bilo vzpostavljeno razmerje, ki omogoča posamezniku uresničevanje njegovih pravic, hkrati pa jih ščiti pred posegom drugih v njih. Kljub temu zakon določa, da se v določenih okoliščinah lahko poseže v nekatere pridobljene pravice. Načeloma pa naj bi veljalo razmerje, v katerem so pravice posameznika omejene s pravicami drugih, ter da jih posameznik ne more uresničevati na račun zmanjševanja pomena ali celo ogrožanja drugih.

Država je torej tista, ki zagotavlja uresničevanje pravic in jih ščiti v primeru kršenja ter kršitelje tudi ustrezno sankcionira. Nema lokrat pa se dogaja, da država ne omogoča ustreznega varovanja zapisanih pravic oziroma se celo pojavlja v vlogi kršitelja. Država pa lahko posega v pravice in jih omejuje samo na podlagi ustave in zakona. To se največkrat dogaja pri uveljavljanju določenih zasebnih, političnih, gospodarskih in drugih interesov v smislu »cilj upravičuje sredstvo«.

Pri zagotavljanju varnosti se v sedanjem spreminjajočem se okolju pojavlja povsem legitimna dilema med svobodo in varnostjo, oziroma do kod velja »več varnosti na račun svobode«. Posamezniki s svojimi pravicami in svoboščinami pa so tisti, ki bodo morali odgovoriti na vprašanje, ali so pripravljeni sprejeti določene omejitve svojih pravic zavoljo višje stopnje varnosti in za koliko časa. Vse bolj se v javnosti namreč pojavlja mnenje, da imamo danes manj pravic in svoboščin, kakor smo jih imeli pred desetimi leti, s trendom, ki nakazuje, da jih bomo imeli v prihodnosti še manj. Človekove pravice in temeljne svoboščine so temelj demokracije

in pravične družbe. Z njimi se demokracija začne in konča. Kjer ni človekovih pravic, pa je doma diktatura, totalitarizem, policijska država.

LITERATURA

Monografije

- Anžič Andrej, Varnostni sistem Republike Slovenije. Uradni list RS, Ljubljana, 1997.
Črnčec Damir, Obveščevalna dejavnost v informacijski dobi. Defensor, Ljubljana, 2009.
Forsythe P. David, Human rights and peace, intensional and national dimensions, University of Nebraska Press, Lincoln and London, 1993.
Grošelj Klemen, Slovenija v svetu mirovnih operacij, FDV, Ljubljana, 2007.
Kaučič Igor, Grad Franc, Ustavna ureditev Slovenije. GV založba, Ljubljana, 2003.
Svete Uroš, Varnost v informacijski dobi. FDV, Ljubljana, 2005.

Članki in revije

- Barnett Michael, Družbeni konstruktivizem, v: Baylis, J., Smith, S. (ur.): Globalizacija svetovne politike, FDV, Ljubljana, 2007, str. 323–348.
Cerar Miro, O naravi človekovih pravic in dolžnosti, v: Pavčnik, M., Polajnar Pavčnik, A., Wedam Lukič, D. (ur.): Temeljne pravice, Ljubljana, 1997, str. 52–83.
De Baets Antoon, Human rights and history, v: Smelser, N. J., Baltes, B. P. (ur.): International encyclopedia of the social & behavioral sciences. Elsevier-Pergamon, Oxford, 2001, str. 7012–7018.
Dunne Tully, Liberalizem, v: Baylis, J., Smith, S. (ur.): Globalizacija svetovne politike, FDV, Ljubljana, 2007, str. 237–261.
Dunne Tully, Schmid C. Brian, Realizem, v: Baylis, J., Smith, S. (ur.): Globalizacija svetovne politike, FDV, Ljubljana, 2007, str. 205–236.
Grizold Anton, Varnostna paradigma v mednarodnih odnosih: uvodna študija, v: Luard, E. (ur.): Človek, država in vojna. FDV, Ljubljana, 2001, str. 83–161.
Hobson M. John, The »second state debate« in international relations: theory turned upside-down. Review of International Studies, 2001, vol. 27(3), str. 395–414.
Kraus Keith, Williams C. Michael, From strategy to security: foundations of critical security studies, v: Krause, K., Williams, C. M. (ur.): Critical security studies: concepts and cases. UCL Press, London, 1997, str. 33–59.
Kurež Bojan, Mekinc Janez, Anžič Andrej, Človekove pravice v luči novih groženj varnosti, Teorija in praksa, let. 46, 5/2009, str. 700–715.
Lamy Steven, Sodobni večinski pristopi: neorealizem in neliberalizem, v: Baylis, J., Smith, S. (ur.): Globalizacija svetovne politike, FDV, Ljubljana, 2007, str. 263–289.
McDonald Michael, Constructivism, v: Williams, P. D. (ur.): Security studies: an introduction, Routledge, New York, 2008, str. 59–72.
Miller, Björn, National, Social and human security: discussion-case study of the Israel-Palestine conflict, v: Brauch, H. G., Marquina, A., Salim El-Sayed, M., Liotta, P. H., Rogers, P. (ur.): Security and the environment in the Mediterranean: conceptualising security and environmental conflicts. Springer, Berlin, 2003, str. 277–288.
Peou Sorpong, Realism and constructivism in Southeast Asian security studies today: a review essay. The Pacific Review, Oxford, 2002, vol. 15(1), str. 119–138.
Walt S. Martin, International relations: one world, many theories. Foreign Policy, 1998, vol. 110 (Spring), str. 29–45.

Pravni viri

- Listina Evropske unije o temeljnih pravicah. Uradni list EU, št. C 83/02.
Splošna deklaracija o človekovih pravicah. Resolucija št. 217 A (III), <http://www.unaslovenia.org/dokumenti/uzln> (zadnjič obiskano: 18. 11. 2012).
Ustanovna listina Organizacije združenih narodov, <http://www.unaslovenia.org/dokumenti/uzln> (zadnjič obiskano: 18. 11. 2012).
Ustava Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/91-I, razglašena 23. 12. 1991 in nasl.).

Ostalo

Evans Graham, Newnham Jeffrey, *The Penguin dictionary of international relations*, The Penguin Books, London, 1988.

Človekove pravice in varstvo človekovih pravic v Sloveniji. Mladi za napredek Maribora 2009, 26. srečanje,

<http://www.ukm.uni-mb.si/UserFiles/658/File/lovekove%20pravice%20in%20varsvo%20lovekovich%20pravic%20v%20Sloveniji.pdf> (zadnjič obiskano: 16. 11. 2012).

Guzzini Stefan, *Realism at war: Robert Gilpin's political economy of hegemonic war as a critique of Walt's neorealism*. Peace Research Institute, Copenhagen, 2002,

<http://www.copri.dk/publications/Wp/WP%202002/11-2002.pdf> (zadnjič obiskano: 18. 11. 2012).

Odar Vlado, *Mednarodna varnost in sodobno pomorsko piratstvo*. Magistrsko delo, FDV, Ljubljana, 2010.

Ulusoy Hasan, *Revisiting security communities after cold war: the constructivist perspective*. 2003, str. 168-174,

<http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume8/September-November2003/HasanUlusoy6Kasim2003.pdf> (zadnjič obiskano: 17. 11. 2012).

● AVTORJU:

Gregor Garb je zaposlen v Slovenski vojski. Po izobrazbi je doktor znanosti s področja javne uprave in inženir logistike s področja logistike sistemov. V svoji karieri se je udeleževal številnih izobraževanj in konferenc doma in v tujini. Objavljene ima številne članke s področja nacionalne in mednarodne varnosti, obveščevalno-varnostne dejavnosti, zoperstavljanja terorizmu, organiziranega kriminala, koruptivnega delovanja, kritične infrastrukture, človekovih pravic ter finančnih virov. Je tudi soavtor strokovne literature s področja vojaške policije in recenzent v reviji *Sodobni vojaški izzivi*.